

Alternativne mjere prema maloljetničkom riziku: Prikaz "Stop programa" u Gradu Zagrebu

Hajdin, Marga

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:658398>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

MARGA HAJDIN

**ALTERNATIVNE MJERE PREMA
MALOLJETNICIMA U RIZIKU: PRIKAZ
„STOP PROGRAMA“ U GRADU ZAGREBU**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Irena Cajner Mraović

Zagreb, 2017.

Sadržaj

Uvod.....	3
1. Maloljetničko pravosuđe	4
1.1. Alternativne mjere	5
1.2. Diverzija	5
2. Tko su maloljetnici u riziku?.....	6
3. Stop program	8
3.1. Stop program u Hrvatskoj	8
3.1.1. Glavni ciljevi	9
4. Protokol postupanja u Stop programu	10
4.1. Policijski službenik.....	11
4.2. Stručna osoba	12
4.3. Udruga.....	13
4.4. Maloljetnik i roditelji.....	13
5. Evaluacija	14
5.1. Pozitivne evaluacije.....	16
5.1.1. Prikaz slučaja	16
5.2. Negativne evaluacije	16
5.2.1. Prikaz slučaja	17
Zaključak	18
Literatura	20

Uvod

Predmet ovoga rada je jedan oblik društvene intervencije prema maloljetnim osobama, kao posebnom i vrlo osjetljivom dijelu populacije, i to onima koje su osobito ranjive: maloljetnim osobama koje manifestiraju poremećaje u ponašanju. Poznato je da su to rizična stanja koja uključuju i lakše oblike kažnjivih ponašanja te se mogu razvijati u smjeru kriminalnog ponašanja. Upravo lakši oblici kažnjivih ponašanja imaju uporište u Pekinškim pravilima, prema kojima: „Kada god je to primjereno, treba razmotriti mogućnost rješavanja slučajeva maloljetničkog kriminala bez formalnog suđenja pred nadležnim tijelom. Za svaku obustavu sudskog postupka koja upućuje na odgovarajuće društvene ili druge službe svoj pristanak mora dati maloljetnik odnosno njegovi roditelji ili skrbnici s tim da, ako to zatraži, takvu odluku može razmotriti i nadležno tijelo“ (Pravilo 11) (Cvjetko., Singer., 2011: 339.) Dakle, maloljetni počinitelji prekršaja ne moraju nužno biti pravosudno procesuirani, već ih se može uputiti stručnjacima koji ih uključuju u alternativne zaštitne mjere kao što je u Gradu Zagrebu „Stop program“. U skladu s time, autori Cvjetko i Singer navode: „posebno se preporučuju programi koji uključuju nagodbu putem naknade žrtvi, kao i oni koji nastoje spriječiti buduće konflikte sa zakonom putem povremenog nadzora i usmjeravanja.“ (Cvjetko., Singer., 2011: 339.) Cilj rada je opisati i obrazložiti kako se upravo alternativnim mjerama, koje se provode u suradnji sa stručnjacima iz „Stop programa“, maloljetnicima pruža prilika za adekvatan odgoj te zdrav rast i razvoj, što je, sukladno Zakonu o sudovima za mladež (NN 111/1997), svrha postupanja prema maloljetnim počiniteljima kaznenih djela, kao i mjera opreza da se ubuduće ne počine kažnjiva djela. Promicanje takvih humanih mjera, ima znatan kriminalno preventivni potencijal što je od izuzetne važnosti za razvoj zdravog društva, ali i mnogo učinkovitije od institucionalnih ili polu institucionalnih kaznenih mjera koje se provode uz visok stupanj recidivizma, što čini višestruku štetu maloljetnoj osobi, njenoj obitelji ali i državi. Kako navodi i Dünkel, „postoje empirijski dokazi da diverzija djeluje. Stope recidivizma su niže, ili barem ne više, nego nakon formalnih sudskih postupaka i presuda. Strategija širenja neformalnih sankcija pokazala se djelotvornim sredstvom, jer ne samo da ograničava opterećenje sudova za mladež, već djeluje kao prevencija.“ (Dünkel., 2009: 159.) Rad će, uz pregled teorijskih osnova i objašnjenje alternativnih mjera prema maloljetnim

osobama u riziku, sadržavati i analize slučaja u suradnji sa stručnjacima koji provode „Stop program“ u Gradu Zagrebu.

1. Maloljetničko pravosuđe

Maloljetničko pravosuđe definirano je člankom 40. Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine u kojem se ističe da dijete koje je optuženo za kršenje zakona treba dobiti pravnu pomoć te da se prema njemu postupa na način koji promovira osjećaj dostojanstva i vrijednosti uzimajući u obzir uzrast djeteta, a sudske postupke i smještaj u institucije treba izbjegavati kad god je to moguće. Sustavi maloljetničkog pravosuđa u Europi prošli su kroz značajne promjene u posljednjih 20 godina, posebice u bivšim socijalističkim zemljama na području Centralne i Istočne Europe. Ove pravne i strukturne promjene ticale su se i implementacije alternativnih mjera, diverzije, medijacije žrtve i počinitelja i drugih restorativnih tehnika u većini zemalja u regiji. Unatoč ovim pozitivnim kretanjima, maloljetnički pravosudni sustavi još su uvijek okarakterizirani s naglaskom na kaznu umjesto rehabilitacije, progona umjesto diverzije, te pritvora prije nego dobrotvornog rada za zajednicu. (<http://www.oijj.org/en/away-introduction>) Naše zakonodavstvo ta pitanja uređuje u okviru Kaznenog zakona, Zakona o sudovima za mladež te u Zakonu o kaznenom postupku. Kao što i Petö-Kujundžić u svom radu navodi „Zakonodavstvo Hrvatske je na stajalištu da se kaznena odgovornost odnosi samo na osobe iznad 14 godina i ne daje mogućnost da se za neke osobe koje bi mogle biti i mlađe može utvrđivati eventualna sposobnost shvaćanja prava i neprava, ocjene svoga postupanja i razumijevanja nastupjelih posljedica.“ (Petö-Kujundžić, 2004: 112.) Velika većina djece koja se nađe u sukobu sa zakonom u regiji optužena je za sitna ili ne-nasilna djela. Značajan broj djece lišen je slobode za počinjenje onih djela koja su klasificirana kao prekršaji samo kada su počinjeni od strane djece, tj. djela ili pravni položaji označeni kao markiranje, alkoholiziranje ili bivanje izvan roditeljske kontrole. Prema Junger-Tas i Dünkel (2009), djeca za koju se trebamo brinuti samo su manjina iz cijele populacije mladih. Točnije, 7-8% populacije čine delikventi. Upravo ta manjina bi trebala biti procesuirana na sudu, iako se i dalje većina prestupnika nađe u mreži maloljetničkog pravosuđa.

1.1. Alternativne mjere

Maloljetnička delikvencija, a time i maloljetnički kriminalitet vrlo je osjetljivo područje kojemu su potrebni posebni pristupi kojima istu možemo razumjeti ili objasniti. Iako se djela, odnosno nedjela, ponekad i ne razlikuju od istih počinjenih od strane punoljetnih osoba, vrlo su velike razlike koje se nalaze u objašnjenjima onih počinjenih od strane maloljetnika. Ono na što treba obratiti pažnju jest tretman kojem su maloljetne osobe izložene nakon počinjenja nekog kaznenog djela, te sustav u kojem bi se oni prije svega trebali zaštititi. Jedno od rješenja su svakako alternativne mjere pomoću kojih se ličnost maloljetnika formira i pomaže formirati u puno blažim uvjetima, što u konačnici pridonosi pozitivnijem psihosocijalnom razvoju maloljetnika. Alternativne mjere uključuju one mjere koje se provode za neka blaža kriminalna ponašanja, koja se mogu opisati kao ekscesi uzrokovani buntovništvom mladih osoba, a ne sljedeći praksu da se osobu etiketira kao počinitelja kriminala. Upravo takvom reakcijom, mladim se osobama podiže svijest o odgovornom ponašanju, bez da se u njima pobuđuje strah, ili još gore, da ih se kaznom nagna na ponašanje koje se moglo izbjeći odgovarajućim pristupom.

1.2. Diverzija

Diverzija je proces preusmjeravanja uhićenog /osumnjičenog djeteta od sudskih postupaka. Međutim, evaluacija međunarodnih organizacija utvrdila je kako definicija diverzije, te lepeza programa diverzija varira između zemalja i teritorija. U većini zemalja, nacionalni dionici razumiju i dijele međunarodne okvire i mjere diverzije kao proces preusmjeravanja i skretanja iz sudskih postupaka; dakle kao proces koji se odvija prije prvog saslušanja (glavne rasprave). U nekim zemljama, međutim, diverzija ponekad uključuje i oblike alternativnih procedura koje se potiču između samog početka sudskog postupka i izricanja kazne za osuđene. Iako istraživanja pokazuju kako ona doprinosi jačanju pravosuđa, mnoge zemlje još uvijek nisu razvile niti primijenile takve vrste pristupa u njihovom zakonodavstvu i praksi. Drugi problem je taj da čak i u zemljama u kojima su takvi sustavi razvijeni, još uvijek nailazimo na oklijevanja među stručnjacima da koriste takve prakse te među javnošću da prihvati ove odgojne mjere. Dakle, unatoč nedavnim poboljšanjima, sljedeći problemi i izazovi i dalje ostaju: diverzije i alternativne mjere manje su dostupna za djecu iz ruralnih sredina ili najsiromašnijih sredina, za

razliku od zatvora; reforme maloljetničkog pravosuđa ograničene su na glavne gradove; podatci o maloljetnim presudama općenito, te posebno diverziji, nisu dostupni, nepotpuni su, te u većini slučajeva, nije im omogućen pristup; postoji malo ili gotovo nikakvih dokaza o napretku za nastavak korištenja takvih sadržaja; ograničena je dostupnost nakon napuštanja određene skrbi, sustava koji nudi uslugu te podupiru reintegraciju u društvo za djecu koja su bila u sukobu sa zakonom; i maloljetničko pravosuđe profesionalci često ne provedu u praksu niti koriste diverziju zbog nedostatka službi i ograničenog poznavanja sudske prakse prilagođene djeci. Dok većina zakonodavstava sada priznaje diverziju, to je priznanje obilježeno uskim granicama. U većini zemalja u regiji, diverzija je moguća samo na razini tužbe. Međutim, tužitelje se često promovira ovisno o broju slučajeva koje procesuiraju, jedan pristup kojim se jača retributivni pristup pravdi. Stoga, iako tužitelji mogu podnijeti zahtjev za diverziju ili neke restorativne tehnike u maloljetničkim slučajevima, spomenuti problemi jasno naglašavaju potrebu za praksom i podizanje svijesti o ovom pitanju. (<http://www.oijj.org/en/away-introduction>)

2. Tko su maloljetnici u riziku?

Postoje mnogi rizični i zaštitni faktori kojima su izloženi mladi, a koji uvelike pridonose formiranju njih kao odgovornih i savjesnih ili pak sklonih kriminalitetu i delikvenciji. Prije svega, kod maloljetnika prve rizične čimbenike prepoznajemo već kod ličnosti, gdje nailazimo na vrlo nisku razinu moralnog funkcioniranja i moralne zrelosti. Konkretno, „kod maloljetnih delikvenata ustanovljene su veće zavisnosti kognitivnih i patoloških konativnih faktora nego kod njihovih nedelikventnih vršnjaka, pa se može pretpostaviti da konativni faktori više utječu na kognitivni prostor u skupini maloljetnih delikvenata, odnosno da kognitivni i konativni faktori u njih mnogo više djeluju zajednički, te je zacijelo zbog toga njihovo rezoniranje i reagiranje u sličnim prilikama drukčije nego njihovih nedelikventnih vršnjaka.“ (Singer., Kovčo Vukadin., Cajner Mraović., 2002: 169.) Dalje, vrlo loš socio-ekonomski status povezan sa gotovo nikakvim autoritetom roditelja ili neke druge osobe, može vrlo negativno utjecati na psihosocijalni razvoj maloljetnika. Kako navode isti autori: „psihološka konstitucija adolescencije odnosno modaliteti tranzicije iz djetinjstva u odraslost ovise o socijalnom kontekstu te nisu puki rezultati bioloških promjena.“ (Singer., Kovčo Vukadin., Cajner Mraović., 2002: 170.) Uz loš status, dolazimo i do loših uvjeta stanovanja u kojima maloljetnik

razvija vrlo asocijalna i antisocijalna ponašanja. Na isto se osvrću i Singer et al., te napominju: „Zahtjevi za odgovarajućom veličinom prostora u kojem čovjek boravi zasnivaju se na osnovnim karakteristikama čovjeka kao individualnog i socijalnog bića i sukladno tome na njegovim osnovnim potrebama za izdvajanjem (usamljivanjem) i ostvarivanjem zajedništva bez prisile. (Singer., Kovčo Vukadin., Cajner Mraović., 2002: 175.) Nezaposlenost roditelja i brojna obitelj također utječu na vrlo nisku pažnju koja je maloljetniku počinitelju potrebna. Isto tako, maloljetnik, kada nije prepušten sebi, obično se kreće u krugu prijatelja, poznanika ili čak članova obitelji kojima kriminalna karijera nije nepoznata. Slično upozorava i autor Junger-Tas. Prema njemu, maloljetnici koji su podignuti u situacijama koje se razlikuju od one u nuklearnoj obitelji, imaju veću šansu podlijeći delikventnom ponašanju. (Jurgen-Tas et all. 2012: 191.) Teorija delikventne supkulture navodi kako netko postaje delikventan uključujući se u grupe i prihvaćajući obrasce ponašanja koji su u grupi već uspostavljeni. (Borovec, Balgač, Karlović, 2011) Slično, teorija socijalne kontrole također pridonosi razvoju poremećaja u ponašanju zbog čega se maloljetnici ne mogu uklopiti u društvo. Sve to pridonosi delikventnom ponašanju, podrobnije razrađenom u teoriji frustracije, teoriji diferencijalne asocijacije, teoriji pomaka i teoriji stigmatizacije. (Singer., Kovčo Vukadin., Cajner Mraović., 2002) Takvi rizični čimbenici, i još mnogi drugi, moraju se uzeti u obzir prilikom kažnjavanja maloljetnika, kako bi se maloljetnik što prije rehabilitirao, te kako bi se konkretnim mjerama poboljšala kvaliteta njegova života, što bi konačno pridonijelo smanjenoj stopi recidivizma, koja nažalost, kod maloljetnih počinitelja kasnije tijekom života nije niska. Uz navedene rizične čimbenike, motivacija maloljetnika za prekršajno ponašanje može biti uzorkovana i pritiskom vršnjaka, točnije 25% mladih jednostavno se želi pridružiti drugima; njih 12% povodi se za prijateljima; 11% neprihvatljivo se ponaša jer ih to uzbuđuje i u tome uživaju; 10% to smatra načinom zabave; a 7% svoje ponašanje opravdava dosadom. (Petö-Kujundžić, Stop program u Hrvatskoj) Na području Republike Hrvatske, maloljetnici godišnje počine između 5.000 tisuća prekršaja, a u Gradu Zagrebu bilježimo više od 1.000. (<http://uszm.hr/stop-program/>) Prema njima se primjenjuju opomene, ukori i novčane kazne koje često ne dovode do promjene ponašanja. Sudski postupak traje dugo te od prekršaja do sankcije prođe puno vremena pa se maloljetnicima po nekoliko puta izriču iste sankcije, bez rezultata. Obitelj, škola i susjedstvo, faktori su koji bi trebali zaštitnički djelovati na maloljetnike. Dakle, lokalna zajednica ima veliku ulogu u zaštiti maloljetnika i u formiranju ličnosti koja ne nailazi na probleme i sukobe u okolini. Navedena problematika rezultirala je stvaranjem inicijative za oblikovanje takvih mjera i programa koji bi osigurali maloljetničkoj populaciji odgovarajući pristup i tretman izvan sudskih postupaka.

3. Stop program

Stop program, ili izvorno, Halt program prvo je proveden u Nizozemskoj. Godine 1981. u Rotterdamu otvoren je prvi ured Halt programa. Ono što je potaknulo na razvijanje ovakvih strategija bio je upravo maloljetnički kriminalitet, odnosno, osnivanje Halt programa i njegovo provođenje bila je reakcije Nizozemske vlade na velik kriminal među mladima. Fokus programa bio je na vandalizmu, točnije, na borbi protiv vandalizma i njegovom sprječavanju. Program se temeljio na teoriji razmjene i učenja. Točnije, kako bi implementirao nova znanja i obrasce koje je naučio u sklopu Stop programa, mladi je prekršitelj morao samostalno razmisliti zašto je to potrebno, te u suradnji s grupom ljudi (kroz rad) razmijeniti nova znanja. U fazi razmišljanja, maloljetnik mora konstruirati nova značenja i obrasce ponašanja, koje povezuje s postojećim znanjem i iskustvom. Tada nove spoznaje razmjenjuje, uspoređuje i preispituje, dok u konačnoj fazi, nove obrasce prihvaća i ugrađuje u vlastitu mentalnu mrežu, kako u svojoj prezentaciji „Stop program u Hrvatskoj“ navodi i Petö-Kujundžić. (2016, <http://uszm.hr/stop-program/>)

3.1. Stop program u Hrvatskoj

Stop program u Hrvatskoj razvio se upravo na primjeru Nizozemske i njezinog tridesetogodišnjeg iskustva u kojem su djeca prepoznata kao osjetljiv dio populacije. Stop programom zaustavlja se neprihvatljivo ponašanje maloljetnika, kojemu se nudi na izbor bezbolnije rješenje, te ga se drži izvan sudskih postupaka. Programi koji se nude maloljetnicima su preuzimanje odgovornosti za prekršaj, dobrovoljno prihvaćanje humanitarnog rada, savjetovanja ili trening socijalnih vještina u organizacijama lokalne zajednice. Osim maloljetnicima, ovim se programom pruža pomoć i njihovim roditeljima u roditeljskoj ulozi, kao i u obnavljanju odnosa između djeteta i roditelja. Stop program je do sada proveden u Gradu Zagrebu od 2012. do 2016. godine na području Trnja, Centra, Medveščaka i Novog Zagreba, te Grada Velike Gorice, kojim su bili obuhvaćeni stotinjak maloljetnika i njihovih roditelja uz veliki broj policije, stručnih osoba, socijalnih pedagoga i socijalnih radnika koji su obučeni u radu s maloljetnicima kroz izvan sudsku nagodbu te stručnih osoba u nevladinim organizacijama koji su pomagali maloljetnicima u obavljanju određenih poslova i uključivali ih u udruge na području gdje maloljetnici prebivaju. U ovaj se program uključuje cijela

zajednica, čime se promiče i njezina sigurnost. Na taj način, kod maloljetnika se potiče osjećaj prihvaćanja u zajednici, što rezultira zdravim odnosima i zdravim društvom. Maloljetnicima se na adekvatan način šalje jasna poruka o netoleranciji neprihvatljivog ili prekršajnog ponašanja u zajednici, ali ga se isto tako ne otpisuje. Kroz program, maloljetniku se nudi prilika za preuzimanje odgovornosti za svoje ponašanje, suočava ga se s posljedicama svog ponašanja, te mu se nudi prilika da svoje ponašanje promjeni. Naravno, kako bi cijela zajednica mogla sudjelovati i pokazati da brine, Program educira policiju i stručnjake, te se radi na umrežavanju što većeg broja institucija odgovornih za sigurnost. Aktivnosti u koje se maloljetnici uključuju su razne, a mogu biti, kako su navedene u prezentaciji sa Prve međunarodne konferencije USZM-a o STOP programu (2016, <http://uszm.hr/stop-program/>): pomaganje u raznim aktivnostima za djecu (radionice – priprema prostora, materijala, pomoć korisnicima, pospremanje); pomaganje u raznim aktivnostima za osobe sa invaliditetom (radionice, pomoć pri događanjima, pomoć pri transportu osoba sa invaliditetom); pomaganje u socijalnom dućanu, Crvenom Križu (slaganje namirnica, sortiranje paketa, izdavanje paketa korisnicima); uključivanje u računalne radionice (osnovna obuka, manji popravci); uključivanje u različite rekreativne sadržaje (izviđači, sportska rekreacija, plesni sadržaji); uključivanje na savjetodavni tretman (ovisnosti – alkohol, droga, trening socijalnih vještina, kako lakše učiti); uključivanje na razne radionice (maketarstvo, robotika). Stop program provodi Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež (USZM) u partnerstvu s udrugom Pragma i uz suradnju Hrvatske udruge socijalnih radnika i Udruge za izvan sudsku nagodbu i posredovanje u kaznenom postupku. Udruga sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež potiče na suradnju, međusobnu pomoć i povezivanje stručnjaka koji rade s djecom, te promiče nove sadržaje i metode rada u području prevencije i tretmanskim intervencijama prema djeci koja su počinila kazneno djelo, prekršaj ili su u psihosocijalnom riziku. Stop program se financira od strane Grada Zagreba. Program se i dalje provodi na području Grada Velike Gorice i u pojedinim gradskim četvrtima Grada Zagreba.

3.1.1. Glavni ciljevi

Stop programom žele se poboljšati alternativne mjere i odgojne mjere za one maloljetnike koji svojim ponašanjem krše zakon, ili neprihvatljivim ponašanjem djeluju na sigurnost zajednice. Važan je naglasak na tome da se kroz program mlade želi potaknuti na društveno prihvatljivo ponašanje, te ih naučiti da preuzmu odgovornost za svoje ponašanje i svoja djela.

Kako bi se upravo takvi ciljevi ostvarili, potrebno je raditi i na tome da se poveća znanje stručnjaka, te ih se obučiti za rad s mladima; a kako bi stvari funkcionirale još sigurnije, potrebno je umrežiti što više institucija i udruga koje rade s mladima. Dakle, potrebno je obučiti socijalne radnike i policiju o novoj metodi, izgraditi mrežu partnera koji uključuju policiju, organizacije koje provode društveno koristan rad te jedinice lokalne uprave ili općine te od svih njih očekivati upornost i neovisnost u radu. Na taj način, cijelo društvo može raditi na osiguravanju svoje sigurnosti i na građenju povjerenja u mlade naraštaje.

4. Protokol postupanja u Stop programu¹

Maloljetniku će biti ponuđeno sudjelovanje u Stop programu ako se, kako je već rečeno, radi o manjim ispadima u njihovom ponašanju. Tada im se, umjesto odlaska na sud, nudi mogućnost da prihvate dobrovoljno uključivanje u aktivnosti koje nudi Program. Prekršaji zbog kojih se maloljetnik privodi su razni, a uključuju noćni izlazak bez roditeljske skrbi, konzumaciju alkohola ili opijata na javnom mjestu u ili bez asocijalnog društva vršnjaka, ukoliko maloljetnik nema ili ne nosi osobnu iskaznicu, ukoliko viče ili pjeva na ulici, krađa male novčane vrijednosti i drugi prekršaji protiv javnog reda i mira u kojima se maloljetnika može zateći. Postavljeni su kriteriji koji moraju biti ispunjeni da bi se maloljetna osoba mogla uključiti u program. Ovlašteni tužitelj je policija, odnosno policijski službenik. Važna odredba je da se radi o prekršaju koji je maloljetnikov prvi prekršaj te kako za isti preuzima odgovornost. Nakon što maloljetnik priznaje počinjenje ili sudjelovanje u nedjelu, nudi mu se sudjelovanje u Stop-u, koje je dobrovoljno. Ono što je također ključno – zajednica prihvaća ulogu oštećenika, a kako bi program bio proveden kvalitetno, moraju biti ispunjeni i zadovoljeni propisi o planu obuke zaposlenika. U postupak je uključena i naknada za žrtvu, ako ona postoji, odnosno ako se prekršaj ne odnosi na uznemiravanje konkretne zajednice. Važno je napomenuti vremensko trajanje cijelog postupka, a koje zbog brzine doprinosi svim sudionicima u sustavu. Uobičajeno, policija prekršaje predaje Prekršajnom sudu. Tada se na sudu prikupljaju svi potrebni dokazi, traži se sudjelovanje i izvješće Centra za socijalnu skrb o osobnim i obiteljskim prilikama počinitelja, te Centar za socijalnu skrb ili neka druga ustanova provodi odgojnu mjeru. Cijeli taj postupak može trajati od jedne do tri godine. Kao što je već spomenuto, u tom vremenskom

¹ Tekst koji slijedi rezultat je istraživanja; promatranja i dokumentacije iz Udruge Sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež

periodu, maloljetnik je sklon počiniti još prekršaja, obzirom da se intervencija nije dogodila. S druge strane, postupak u Stop programu traje od dva do šest tjedana, kako je navedeno na Prvoj međunarodnoj konferenciji USZM-a o STOP programu. (2016, <http://uszm.hr/stop-program/>) U nastavku će se prikazati ciljevi i zadaće osoba i institucija koji su izravno odgovorni za provođenje programa, a to su policijski službenici, stručne osobe, udruge, te najvažniji, maloljetnici i njihovi roditelji.

4.1. Policijski službenik

Policijski službenik koji zatiče maloljetnika u provođenju prekršaja mora biti posebno osposobljen. Zakon o policiji u čl. 3 definira pojam i poslove policijskog službenika. (NN 129/2000) Kako se radi o programu koji djeluje na razini zajednice ili gradske četvrti, policijski službenik mora poznavati lokalnu zajednicu, kao i uobičajena ponašanja mladih koji su u sukobu sa zakonom. Nakon što utvrdi prekršaj, policijski službenik utvrđuje identitet maloljetnika te obavještava zakonskog zastupnika. Slijedi službeni razgovor s maloljetnikom i njegovim roditeljima u kojemu ih se informira o mogućnostima koje slijede ukoliko prihvate sudjelovanje u Stop programu. Daje im se letak Stop programa u kojem stoji objašnjenje što je isti, koji su mu glavni ciljevi, koji su koraci u postupanju, te pogodnosti za njih i za sam sustav ukoliko ga se prihvati. Ako maloljetnik i njegovi roditelji prihvate sudjelovanje i uključanje u Stop program, policijski službenik uvjetuje rokove javljanja i izvršenja, ovisno o nagodbi koja će se provesti. Policijski službenik dužan je obavijestiti stručnu osobu o tome da je maloljetna osoba uključena u Stop program, te joj dostaviti osnovne podatke o maloljetnoj osobi koji su prikupljeni ranije. Dio procesa koji slijedi ne provodi više policijski službenik već stručna osoba i udruga koja je nadležna za provođenje nagodbe, iako se policijski posao u ovoj fazi još uvijek ne završava. Slijedi postupak u kojem policijski službenik zaprima izvještaj od stručne osobe o izvršenoj, odnosno, neizvršenoj obvezi. Ukoliko se ispuni predviđena procedura u kojoj maloljetnik uspješno sudjeluje i izvrši dogovorene obaveze, ne pokreće se postupak protiv njega niti protiv njegovog roditelja. Ako, nažalost, maloljetnik odustane ili ne odradi cijeli postupak, policija je dužna pokrenuti prekršajni postupak protiv mlade osobe i roditelja.

4.2. Stručna osoba

Stručna osoba, kao i svi ostali uključeni u Stop program, mora imati iskustva u radu s maloljetnicima s poremećajima u ponašanju. Uz to, mora imati znanja iz područja restorativne pravde i alternativnog postupanja, uz obavezno poznavanje sustava interventnih mjera prema maloljetnicima. Obično se radi o socijalnom radniku, međutim, stručna osoba može biti u rasponu različitih zanimanja. Uloga stručne osobe vrlo je važna, ako ne i primarna. Ona je ta koja najbliže komunicira sa maloljetnikom i njegovim roditeljima i vodi ih kroz cijeli proces. Propisan je tijek postupaka koji je stručna osoba dužna provesti u sklopu Stop programa. Nakon što je obaviještena od strane policije o maloljetniku uključenom u Stop, mora u najkraćem roku stupiti s njime i njegovim roditeljima u kontakt kako bi se dogovorilo mjesto i vrijeme prvog susreta s njima. Vrlo je važno da bar jedan od roditelja prati maloljetnika, a idealni su slučajevi kada oba roditelja sudjeluju u cijelom procesu. Kako bi ishod bio što pozitivniji, stručna osoba mora osigurati što ugodnije okruženje za sve. Na prvom razgovoru, maloljetnik i roditelji detaljno su upoznati sa Stop programom. Ako se i dalje svi slažu, maloljetnik se upoznaje sa cijelim postupkom preuzimanja odgovornosti za počinjeni prekršaj, te ga se suočava sa posljedicama njegovog ponašanja. Zajedno sa roditeljima, stručna osoba pomaže u spoznaji uzroka i motiva za takvo ponašanje maloljetnika koje je dovelo do počinjenog prekršaja, ili je njemu prethodilo. Upoznaje se i roditelje i maloljetnika sa normama ponašanja, i zakonskim odredbama koje su prekršene. Stručna osoba, zajedno sa roditeljima i maloljetnikom, odabire najbolju aktivnost koju će maloljetnik izvršavati kako bi ispravio počinjenu štetu. Kada se odabere aktivnost, odabire se udruga u kojoj će se ista provoditi. Radi transparentnosti, sastavlja se sporazum između udruge, maloljetnika i njegovih roditelja. Ovdje kratko staje aktivnost stručne osobe, obzirom da je red na maloljetniku da dogovorenu aktivnost što prije započne, provede i završi. Stručna osoba još je dužna provjeriti izvršenje sporazuma. S tim u vezi dogovara se drugi razgovor s maloljetnikom i roditeljima, u kojoj su oni dužni donijeti potvrdu iz udruge o odrađenom radu. Slijedi edukativni razgovor u kojem se prezentira projekcija ponašanja na način da stručna osoba savjetuje roditelje, a na samom kraju se provodi korisnička evaluacija. Evaluaciju ispunjavaju svi koji su sudjelovali u Programu. Nakon svih prikupljenih podataka i dokumentacije, stručna osoba predaje izvještaj Udruzi sudaca za mladež, obiteljskih sudaca i stručnjaka za djecu i mladež (USZM). Udruga taj izvještaj dostavlja policiji, a policija, kako je već navedeno, slučaj ili odbacuje, ili pokreće postupak protiv maloljetnika. Stručna osoba prima približno dva do tri klijenta mjesečno. Okvirno vrijeme koje provodi sa

maloljetnikom i roditeljima je približno pet sati, a vrijeme koje je potrebno za izvršavanje mjere, točnije od lošeg ponašanja maloljetnika do pozitivnog završnog izvješća, je približno tri tjedna. Svi drugi slučajevi, odnosno svi maloljetnici s drugim problemima upućuju se u Centar za socijalnu skrb ili neke druge službe.

4.3. Udruga

Udruga nadzire maloljetnika u izvršavanju njegove obaveze. Dogovorena obaveza može trajati najviše osam sati, a može se izvršiti odjednom ili u nekoliko navrata, ovisno o dogovoru. Udruga mora pristati na suradnju, i mora prihvatiti maloljetnika. U suradnji sa stručnom osobom, određuje se kontakt osoba, koja se izvještava o aktivnostima maloljetnika. Maloljetnik se tada uključuje u redovitu djelatnost udruge. Aktivnosti u koje se maloljetnici uključuju su razne, a mogu biti: pomaganje u raznim aktivnostima za djecu (radionice – priprema prostora, materijala, pomoć korisnicima, pospremanje); pomaganje u raznim aktivnostima za osobe sa invaliditetom (radionice, pomoć pri događanjima, pomoć pri transportu osoba sa invaliditetom); pomaganje u socijalnom dućanu, Crvenom Križu (slaganje namirnica, sortiranje paketa, izdavanje paketa korisnicima); uključivanje u računalne radionice (osnovna obuka, manji popravci); uključivanje u različite rekreativne sadržaje (izviđači, sportska rekreacija, plesni sadržaji); uključivanje na savjetodavni tretman (ovisnosti – alkohol, droga, trening socijalnih vještina, kako lakše učiti); uključivanje na razne radionice (maketarstvo, robotika). Sve su aktivnosti prilagođene općim sposobnostima maloljetnika, i uglavnom se radi o edukativnim zadacima. Kroz cijeli radni proces maloljetnika, udruga surađuje sa stručnom osobom. Pri završetku, udruga izdaje potvrdu o izvršenoj aktivnosti.

4.4. Maloljetnik i roditelji

Maloljetnik, u dobi od četrnaest do osamnaest godina, koji je zatečen u prekršaju, dužan je preuzeti odgovornost kako bi mu se omogućilo uključivanje u Stop program. Prije svega, maloljetnik mora biti spreman da se suoči s uzrocima i posljedicama svog ponašanja. Naravno, ukoliko pristaje na sudjelovanje u Stop-u, mora biti spreman i na izvršavanja i konačno izvršenje dogovorene aktivnosti. Zapravo, maloljetnik je taj koji ima najveću ulogu u tome hoće

li program doprinijeti njegovom ponašanju i osvještavanju, te hoće li iz svega izvući pouku. Iako program radi na promicanju tretmanskih intervencija među stručnjacima i svima koji u njemu sudjeluju, maloljetnici su ti koji osiguravaju njegovo provođenje. Kroz suradnju sa udrugom na lokalnoj razini, maloljetnik dobije spoznaju da može biti koristan, te da svoje ponašanje može korisnije upotrijebiti. Radeći nešto korisno, za druge ili zajednicu, kod maloljetnika izaziva osjećaj prihvaćenost što pridonosi i izaziva osjećaj vlastite vrijednosti i sposobnosti. Naravno, ni uloga roditelja u cijelom procesu nije mala. Dapače, upravo se kroz Stop program eventualne prepreke u odnosima između njih i maloljetnika pokušavaju premostiti. Roditeljima je zadatak pružiti podršku svojoj djeci. Također, dužni su se suočiti s propustima i pogreškama u odgoju na koje su naišli, a zbog kojih je ponašanje maloljetnika rezultiralo prekršajem i opasnošću za njega i zajednicu. U tome im kroz savjete i organizirana predavanja pomažu stručne osobe kako bi učvrstili ili stvorili povezanost s djecom i time ispunili svoju roditeljsku ulogu.

5. Evaluacija

Svaki sudionik programa obvezno prolazi postupak evaluacije u cilju osiguravanja dokaza i pribavljanja potvrde o pozitivnom učinku provođenja programa. Kako navodi i Ajduković (2016) u prezentaciji „Evaluacija STOP programa – Pogled unazad – pogled unaprijed“ na Prvoj međunarodnoj konferenciji USZMA-a o Stop programu: „Evaluacija podrazumijeva postupke koji omogućavaju utvrđivanje učinaka intervencije provedene za postizanje nekog individualnog ili društveno važnog cilja.“ (2016, <http://uszm.hr/stop-program/>) Model evaluacije kojim se koristi Stop program uključuje pisane samoprocjene zadovoljstva svih koji su uključeni u program, a to su maloljetnici, njihovi roditelji, stručne osobe, policijski službenici i udruge u kojima se izvršavala mjera. Također, stručne osobe pišu procjene o budućem ponašanju djece, dakle radi se o pretpostavci budućeg djelovanja koja je temeljena na evaluaciji ishoda cijelog procesa. Važno je napomenuti da svi sudionici uživaju slobodu postavljanja otvorenih pitanja o poteškoćama na koje su naišli, a koje bi mogle unaprijediti izvođenje programa. Evaluacija Stop programa pokazuje visoko zadovoljstvo svih uključenih. Osobito su roditelji i djeca zadovoljni razumijevanjem i podrškom od strane policije i stručnih osoba. Ono što se najčešće navode kao razlozi za ovakav način rada, prof. dr. sc. Marina Ajduković razvrstala je u dvije skupine: intrinzične i ekstrinzične razloge. Kao intrinzične

razloge, korisnici najčešće naglašavaju da je Program dobar način da se pogreška ispravi na jednostavan i zabavan način, omogućavajući im da shvate bit problema. Također, svemu pridonosi i dobar osjećaj nakon rada, posebice ako se direktno pomagalo drugima. Kruna svega je učenje odgovornosti kao pripreme za buduće zapošljavanje, što se može shvatiti kao veliki društveni napredak. Ekstrinzični razlozi uključuju činjenicu da je uključivanje u Program bolji ishod nego prekršajna prijava, kojoj slijedi novčana kazna i neke druge mjere, kao i upućivanje na sud. Iako je najbolji izbor od svih, Program se i dalje smatra kaznom. Evaluacijski izvještaj kojeg je provela prof.dr.sc. Ajduković na uzorku od 72 korisnika koji su sudjelovali u Stop programu, donio je sljedeće rezultate. Evaluacijski izvještaj obuhvatio je uzorak u kojem je bilo 57% muških sudionika i 43% ženskih sudionika. U osvrtima maloljetnika posebno se ističu pozitivna iskustva s policijom u kojima se navode njihova efikasnost i stručnost, razgovor i informiranje, te najvažnije, razumijevanje; te pozitivna iskustva sa stručnom osobom koja karakteriziraju ljubaznost i stručnost, razgovor, podrška, poticaj te ohrabrenje. Ono što je sudionicima Programa bilo od posebne pomoći jest pomaganje drugim ljudima, onima kojima je to potrebno. Konkretna rad i uvid u sudbine života korisnika, npr. u socijalnom dućanu, mladim prekršiteljima pomaže u procesu osvješćavanja vlastite situacije. Ono što je roditeljima također bilo od posebne pomoći tijekom cijelog postupka su rad policije, stručnih osoba i udruga. Točnije, roditelji su istaknuli davanje jasnih uputa i informacija, ljubaznost i brigu oko djeteta od strane policije; podršku, razumijevanje, razgovor, savjete i preporuke od strane stručnih osoba; te odgovornost koju dijete uči radom u udruzi. Kako bi program funkcionirao što bolje, te kako bi svi radili na njegovu unapređenju, navedene su i preporuke od strane sudionika. One se odnose na edukacije i senzibilizaciju policije za program; proširenje broja udruga i aktivnosti koje se nude; prilagodbu programa specifičnim potrebama djece u riziku (ako kod maloljetnika postoji rizik od ponavljanja prekršaja, program bi se trebao produžiti); kontinuirani rad na motivaciji svih uključenih sudionika. Naravno, iako većina maloljetnika pristaje na sudjelovanje u Stop programu, nailazi se na slučajeve koji to odbijaju ili ne dovršavaju cijeli proces. U sljedećem poglavlju će biti prikazane stvarne evaluacije sudionika Programa koji će ostati anonimni.

5.1. Pozitivne evaluacije

Pozitivne evaluacije su imali maloljetnici i njihovi roditelji koji u prošlosti nisu bili suočavani sa takvim aktivnostima svoje djece. Uglavnom se radi o situacijama u kojima se maloljetne osobe suočavaju s nedostatkom pažnje u obitelji pa je traže na drugim mjestima, a što često rezultira npr. sitnim krađama. U većini slučajeva takvi prekršitelji odmah pokazuju žaljenje za počinjenjem djela i spremni su sudjelovati u aktivnostima preko kojih mogu popraviti štetu. Isto tako, roditelji, uglavnom iznenađeni i zatečeni, također pristaju sudjelovati u svim fazama procesa kako bi pomogli svom djetetu.

5.1.1. Prikaz slučaja

Maloljetnik muškog spola u jednoj je zagrebačkoj trgovini otuđio slatkiše u vrijednosti ispod dvadeset kuna. Nakon što je prihvatio uključivanje u Program, od strane policije preusmjeren je stručnoj osobi. Kako se radilo o mladoj osobi, a nikada se prije nije našla u sličnoj situaciji, stručna osoba je u suradnji s roditeljem maloljetnika uključila u rad jedne udruge. Nakon odrađene obveze, maloljetnik je stekao zadovoljavajući samouvid koji će mu pomoći da u budućim životnim situacijama promisli i ne popusti pred izazovima. Cijeli je postupak završen uspješno i maloljetnik je na kraju izrazio kajanje zbog počinjenog djela. Ovdje je vrlo veliku ulogu odigrala uloga roditelja, koji su od samog početka spremno surađivali. Osim što su se redovito odazivali na svaki poziv i sudjelovali u svakoj fazi postupka bili su i moralna podrška djetetu da kroz cijeli proces prođe na način da što više nauči i promijeni obrasce ponašanja. Jedna od osnova Stop programa je „ne osuđivanje“, naprotiv, razumijevanje i povjerenje, tj. mladim ljudima se vjeruje i upravo zbog toga dobivaju „drugu priliku“.

5.2. Negativne evaluacije

Negativne evaluacije se odnose na slučajeve koji ne završavaju onako kako je to predviđeno, tj. društveno prihvatljivo. Uglavnom se radi o slučajevima koji se ne privedu kraju zbog odustajanja ili ne odrađivanja predviđene mjere. Iskustva su pokazala da u tome najvažniju

ulogu imaju roditelji. Kao što je već spomenuto, u programu je primarna obveza maloljetnika, ali pristup roditelja ima važan učinak na cijeli proces. Svim roditeljima, pa i onima koji se nalaze u teškoj situaciji odgajanja svoje djece, radi nedostatka znanja i vještina, ili nekih drugih razloga, pružena je potpuna podrška i time osigurana prilike za poboljšanjem od strane stručnjaka u Programu. Analizom takvih slučajeva može se zaključiti da roditelji koji ne potiču svoje dijete na izvršavanje mjere ili na promjenu obrazaca ponašanja, uglavnom spadaju u skupinu koja je cjelokupnim program nezadovoljna. Time povezan primjer, upravo je sljedeći slučaj.

5.2.1. Prikaz slučaja

Maloljetnica ženskog spola uhvaćena je u noćnom lutanju bez pratnje roditelja. Nakon što je od strane policije odvedena kući, te je samohranom roditelju objašnjena politika Stop programa, čekao se pristanak na uključivanje. Roditelj nije pristao na sudjelovanje, što predstavlja jednostrani čin djelovanja, čime je maloljetnici bilo uskraćeno sudjelovanje u Programu. Temeljem navedenog ponašanja stručna osoba je procijenila neodgovorno i neadekvatno ponašanje roditelja koji zanemaruje interese svoga djeteta. Cijeli je slučaj preusmjeren Centra za socijalnu skrb kako bi se stekao pravi uvid u obiteljske odnose i djelovalo što korisnije za maloljetnicu. Struktura obitelji maloljetnice u ovom slučaju je rizični faktor koji se odražava u ponašanju mlade osobe. Naime, maloljetnica se nalazila u vrlo nepoticajnoj, čak ugrožavajućoj okolini, uz samohranog roditelja koji ne brine na adekvatan način. Iako se ne radi nužno o roditelju sklonom počinjenju kaznenih djela, mlada osoba ne uči obrasce koji joj mogu pomoći da se uklopi u društvo i zajednicu. Naprotiv, takvom reakcijom roditelja, koji odbija pomoći djetetu i sebi, maloljetnica dobiva vrlo iskrivljenu sliku života u zajednici. Ovdje možemo spomenuti *Teoriju razbijenih prozora*, prema kojoj se svaki vid destruktivnog ponašanja povećava ukoliko se tolerira. Bez ikakve intervencije roditelja, maloljetnik se lako upušta u kriminalne radnje. S obzirom da ne preuzima odgovornost, niti snosi posljedice i kazne za svoje ponašanje, slično se može očekivati i u budućnosti. Kako se radi o vrlo mladoj osobi, može se pretpostaviti kako ima vrlo neodređenu sliku o samoj sebi. Naravno, kako je maloljetnica prepuštena samoj sebi, što dokazuje skitnja u kasnim noćnim satima, pretpostavlja se da nije ni imala prilike steći navike i vrijednosti koje bi joj omogućile da se razvije kao osviještena i odgovorna mlada osoba. Upravo bi se na takvim stvarima radilo

da se obitelj odlučila uključiti u Stop program. Nažalost, s obzirom na to da roditelj nema razvijenih roditeljskih vještina, a ovakvim postupcima pokazuje kako ih niti nema namjere steći, ostaje nada da će u Centru za socijalnu skrb dobiti priliku za boljim završetkom.

Zaključak

Maloljetne osobe koje manifestiraju poremećaje u ponašanju traže poseban pristup koji im omogućava da svoje ponašanje usmjere na aktivnosti koje nemaju svoje uporište u kriminalu. Osim što se štite mladi ljudi, doprinos se odražava na razini cijelog društva koje nije preopterećeno visokom stopom mladih prekršitelja ili recidivizma, već se djeluje na način da se isto prevenira. Maloljetničko pravosuđe mora odigrati ključnu ulogu i pravne i strukturne promjene bazirati na implementaciji alternativnih mjera. Upravo mjere koje nisu okarakterizirane kaznom, progonom i pritvorom, već rehabilitacijom, diverzijom i dobrotvornim radom za zajednicu utječu na izbjegavanje kriminalnog ponašanja. Takav pristup odgovara standardnim minimalnim pravilima i uvjetima Europske unije i Ujedinjenih naroda za maloljetničko pravosuđe. Kako je u radu prikazano analizama nekoliko autora, odgovarajući pristup prema maloljetnim prekršiteljima doprinosi njihovom pozitivnom psihosocijalnom razvoju. Kako brojni faktori utječu na razvoj mladih osoba u odgovorne, stručnjaci se obvezuju prepoznati ih i pomoći u pronalasku njihova rješenja. Kako je i opisano, rizični čimbenici su brojni – obilježja ličnosti, obiteljske prilike, socio-ekonomski status, uvjeti stanovanja, sastav i veličina obitelji i druge asocijalne pojave. Posao stručnjaka stavlja naglasak na jačanje zaštitnih čimbenika, poput obitelji, škole i zajednice, koji imaju veliku ulogu u razvoju maloljetnika. Unatoč brojnim poboljšanjima u sustavima pravosuđa, i dalje se provlače izazovi prihvaćanja takvih pristupa, kako kod stručnjaka, tako i kod javnosti. Ti problemi jasno ukazuju na potrebu za podizanjem svijesti.

Stop program predstavlja jedan relativno nov pristup kriminalitetu mladih. Ono što je vrlo važno, uspjelo se izaći iz postojećih okvira u kojima alternativne mjere, njima povezane metode i djelovanja nisu bila uključivana. Vrlo je važno da se mladim prekršiteljima pristupa kroz takvu interakciju, jer je upravo rehabilitacija i učenje smjer prema kojem se svako zdravo društvo treba kretati. Novo informacijsko doba, a s tim u vezi i društvo znanja su dobre osnove s kojih bi se trebalo krenuti u oblikovanju takvog pristupa. Primarna je edukacija svih sudionika Programa, točnije, policijskih službenika, stručnih osoba te maloljetnika i njihovih roditelja,

čiji ishod bi bio razumijevanje, a time i uklanjanje uzroka nepoželjnih ponašanja. Sljedeći korak je uvođenje odgovarajuće legislative koja bi osigurala sigurno i dosljedno provođenje tih mjera na državnoj razini.

Zadovoljstvo svih korisnika u Programu, evidentirano u evaluacijama, empirijski je dokaz kako je ovo plodno tlo na kojem se dalje treba graditi. Naravno, i dalje smo suočeni kriminalitetom mladih, no razvijanjem ovakvih projekata moći će se djelovati na smanjenje stope rasta. Govorimo o osobama kojima je potrebna pomoć u formiranju osobnosti i identiteta, a koju ne nalaze uvijek u uskom krugu obitelji. Bez iskustva, potpore, modela uzora i razumijevanja, to postaje vrlo težak, gotovo neostvariv proces.

Literatura

Borovec, K., Balgač, I., Karlović, R. (2011) *Situacijski pristup prevenciji kriminaliteta: od teorije do prakse utemeljene na dokazima*, Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske.

Cvjetko, B., Singer, M. (2011) *Kaznenopravna odgovornost mladeži u praksi i teoriji*, Zagreb: Organizator.

Dünkel, F. (2009) „Diversion: A Meaningful and Successful Alternative to Punishment in European Juvenile Justice Systems“, ur. Junger-Tas, J., Dünkel, F. *Reforming Juvenile Justice*, Springer: 147-165.

Junger-Tas, J., Dünkel, F. (2009) „Reforming Juvenile Justice: European Perspectives“, ur. Junger-Tas, J., Dünkel, F. *Reforming Juvenile Justice*, Springer: 215-235.

Junger-Tas, J., Marshall, I.H., Enzmann, D., Killias, M., Stekete, M., Gruszczynska (2012) *The Many Faces of Youth Crime: Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures*, Springer.

Petö-Kujundžić, L. (2004) „Dijete kao svjedok“ *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 11(1): 111-118. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=129663

Singer, M., Kovčo Vukadin, I., Cajner Mraović, I. (2002) *Kriminologija*, Zagreb: Globus.

Konvencija o pravima djeteta: https://www.unicef.org/montenegro/booklet_UNICEF_final2.pdf (posjećeno dana 7.7.2017., u 18 sati)

Zakon o policiji: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_03_34_762.html (posjećeno dana 5.7.2017., u 20 sati)

Zakon o sudovima za mladež: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_111_1671.html (posjećeno dana 5.7.2017. u 19 sati)

Stop program: <http://uszm.hr/stop-program/> (posjećeno dana 8.6.2017., u 15 sati)

Alternative Ways For Addressing Youth (AWAY): <http://www.oiji.org/en/away-introduction> (posjećeno dana 5.6.2017. u 10 sati)